

activation of the text lexical level shows the mechanism of forming the author's modality in P. Zagrebelny's novels. The lexical modal component explains the subjective author's vision and the psychological author's revelation. The author's modality is showed by the analysis of verbal centers of the fiction. They are: people, Ukraine, authority thought, word, man, woman, time and so on. The author's modality is closely connected with linguistic world image. Also there is the correlation between the emotional and estimated meaning of the text fragments and the author's modality.

There are different kinds of the types of the narration – the story, the description and the thought. The author's modality has different levels. The story and the description are the textual forms of the factual information. The thought shows the components of world view – author's intentions, philosophical ideas, psychological condition, emotional estimate.

Key words: modality, the author's modality, text linguistics, subjective modality, fiction, verbal center.

УДК 811.161.2'282.3(438)'342:801.81

Юрій Грицевич

ФОНЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДЛЯСЬКИХ ГОВІРОК У ЗАПИСАХ МІСЦЕВОГО ФОЛЬКЛОРУ

Статус підляських говірок (Республіка Польща) дотепер викликає дискусії серед мовознавців, хоч лінгвістичне вивчення Підляшшя започаткували ще в середині ХІХ ст., а належність місцевих архаїчних говірок до українського діалектного простору очевидна для всіх незаангажованих учених. Цінний матеріал для діалектологічних досліджень являють собою місцеві уснопоетичні тексти, засвідчені в численних фольклорних збірниках. Для цього важливо, щоб фіксація такого фактажу передбачала обов'язкове послідовне збереження особливостей народного мовлення на всіх мовних рівнях. У більшості випадків упорядники подібних видань цю вимогу дотримали.

Аналізовані у статті фольклорні матеріали з Підляшшя повно й системно відображають фонетику архаїчної підляської говірки, зокрема відтворюють специфіку рефлексії давніх та позиційні варіанти сучасних голосних, особливості депалаталізації приголосних, відмінності в частотності вживання окремих приголосних, а також наслідки позиційних і нерегулярних звукових змін. Більшість прокоментованих фонетичних явищ – власне українські інновації, ареал яких охоплює всі північноукраїнські діалекти.

Ключові слова: підляські говірки, голосні фонемі, дифтонги, монофтонги, позиційні варіанти голосних, приголосні фонемі.

Постановка наукової проблеми та її значення. Лінгвістичне дослідження Підляшшя почалося ще із середини ХІХ ст., але й дотепер статус місцевих говірок, які формують порівняно невеликий ареал на українсько-польському пограниччі, залишається предметом наукових суперечок. К. П. Михальчук підляське піднаріччя відносить до поліського наріччя української мови [4, с. 300]. Подібно і М. Лесів [4, с. 288] та С. П. Бевзенко [2, с. 206] зараховують підляські говірки до північно-українського наріччя. Г. Л. Аркушин зауважував, що питання «Українські чи білоруські говірки Підляшшя?» загалом не повинне викликати дискусію: «Якщо переважають фонетичні риси, характерні для української мови, – то й говірка українська, а якщо білоруські, то й говірка білоруська» [1, с. 12].

Надійний діалектографічний матеріал можуть містити фольклорні збірники, але за умови, що фіксація такого фактажу передбачала збереження діалектних рис на всіх мовних рівнях. У пропонованому дослідженні опрацьовано підляські уснопоетичні тексти (записи І. Ігнатюка, Є. Рижик, В. Петручука, Л. Лабович), уміщені в часописі «Над Бугом і Нарвою»¹, а також матеріал монографії Н. В. Кравчук «На Підляшші – пісні наші» [3], де для теоретичних узагальнень використані збірники пісенного фольклору Підляшшя, упорядковані Л. Лукашенко, Є. Рижик, Г. Похилевич, О. Савчук, І. Кметь та ін.

Мета і завдання статті. Мета дослідження – виявити, систематизувати й проаналізувати з погляду походження фонетичні явища підляських говірок, відображені в записах місцевого фольклору. Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких конкретних завдань: а) опрацювати підляські уснопоетичні тексти у плані виявлення діалектних особливостей фонетичного рівня; б) систематизувати засвідчені в них діалектні явища з погляду походження.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Відомо, що підляські говірки, як і інші говори поліського наріччя, від решти українських діалектів відрізняє найперше специфіка рефлексії етимологічних голосних *o, *e, *ě, *ę, *i, *y, яка часто залежить від наголосу та характеру суміжних приголосних.

В аналізованих текстах спостережено заміну давнього *o в закритих складах новими звуками, якість яких залежить від наголосу.

¹ У покликаннях на це видання вказуємо лише номер журналу і сторінку, де виявлено описуване явище.

У наголошеній позиції виступає дифтонг, графічно переданий через сполучення літер *yo*: *буор* [3, с. 112], *горуодці* [3, с. 130], *вуодкі* [3, с. 163], *нуочка* [3, с. 187], *двуор* [№ 1 (41), с. 34], *вуойсько* [3, с. 177], *муой* [3, с. 163], *найбуольш* [3, с. 122], *туолько* [3, с. 177], *потуом* [№ 3–4 (7–8), с. 30], *стуол* [№ 1 (41), с. 34], *руозки, беруозки, нуожки* [№ 1 (41), с. 34], *чирвуончкі* [№ 1 (89), с. 29], *доруожку* [№ 3 (121), с. 24], *залож* [№ 4 (56), с. 33], *куонь* [№ 5–6 (57–58), с. 48], пор.: «*Зийшов ясни місяць кругом на гуліцю, в рудное поле рожками, а на двуор оченьками*» [№ 1 (41), с. 34], «*Як маті сина, сина роділа, сина породівши, в вуойсько оддала*» [3, с. 177]. Цей же дифтонг спостережено навіть у словах книжного походження, де в літературній мові **o* зберігається: *Буог* [1 (119), с. 13], пор.: «*Нехай Буог годує і долю готує, батькові й матери на втіху, родові на славу*» [1 (119), с. 13], а також за аналогією в наголошеному закритому складі: *збуожечко* [№ 5–6 (45–46), с. 42], пор.: «*Шапку треба ізнімати, збуожечко вже треба жати*» [№ 5–6 (45–46), с. 42].

У новозакритих наголошених складах представлено й інші рефлексі наголошеного **o*, зокрема монофтонг [o]: *он* [3, с. 122], *ночка* [3, с. 125], *мой* [3, с. 156], *конь* [3, с. 168], *горко* [№ 2 (42), с. 32], *отцов* [№ 1–2 (77–78), с. 45], *з войська, моцний* [№ 2 (42), с. 32], *сноп* [№ 5–6 (57–58), с. 48], *зорки* [3, с. 178], *в дом, под стол* [№ 1–2 (77–78), с. 45], *до коров* [№ 3 (43), с. 32], пор.: «*Малая ночка купалночка, наши молодці не виспалися*» [3, с. 125], «*Прошу я тебе, мой миленький, ти до другої не ході*» [3, с. 156]; так само [y]: *рудні* [3, с. 187], *нужки* [№ 2 (42), с. 36], пор.: «*Смутни дні настали, як ми свої села рудні покидали*» [3, с. 187], «*Вже моє нужки до тебе не встануть*» [№ 2 (42), с. 36]; [и]: *нип* [№ 2 (90), с. 36], у тому числі за аналогією у відкритому складі: *мниго* [№ 2 (90), с. 36], пор.: «*Нас нип звинчиев, ни мниго взіев*» [№ 2 (90), с. 36].

Монофтонг [o] відповідно до **o* виявлено і в новозакритих ненаголошених складах: *одчиняйтесь* [№ 4 (56), с. 33], *конця* [№ 5–6 (57–58), с. 48], *оддала* [№ 2 (42), с. 32], пор.: «*Одчиняйтесь райські ворота, вже ся скуньчила в полю робота*» [№ 4 (56), с. 33], «*Чого заплакала, горко заридала, що своє серденько в солдати оддала*» [№ 2 (42), с. 32]. Зрідка в такому складі виступає дифтонг, зумовлений, мабуть, аналогією до наголошеної позиції: *спуодничини* [3, с. 130], *вуошла* [3, с. 140], *в зельонуом* [№ 3–4 (7–8), с. 30], *поузнавати, каваліруов* [№ 3 (49), с. 37], *добрануоч* [№ 4 (50), с. 35], *поудпанки* [№ 5–6 (57–58), с. 48], пор.: «*Оглянися, постатницьо, подиви, лежить твоя спуодничина, йди*

возьми» [3, с. 130], «*Хоч я небогата, в мене каваліруов щодень повна хата*» [№ 3 (49), с. 37]. Можливий розвиток ненаголошеного *o в [и], як-от: *зийшла* [3, с. 140], пор.: «*До сіені вуошла, як зора зийшла*» [3, с. 140]. Набагато частіше на місці *o в ненаголошеному новозакритому складі можна помітити монофтонг [у]: *широкум, на біелуй* [3, с. 111], *пуд гайом* [3, с. 113], *виночкув* [№ 6 (40), с. 35], *на битум* [№ 2 (42), с. 36], *у новуй* [№ 1 (5), с. 20], *копонькув* [3, с. 130], *на високуй, на пуховуй, на жовтум* [№ 3 (4), с. 2], *ягуд* [3, с. 168], *Захуд* [3, с. 188], *в зельонум* [№ 3–4 (7–8), с. 30], *пушла* [3, с. 149], *руднесенький* [№ 3 (43), с. 32], *скульчила* [№ 5–6 (57–58), с. 48], *у чистум* [№ 3 (91), с. 37], *явур* [№ 2 (42), с. 32], *розугнав* [№ 2 (3), с. 12], *пузнала* [№ 2 (42), с. 36], *рувненькі* [№ 2 (90), с. 36], *пудняла* [№ 1 (119), с. 13], *пудростати* [№ 2 (102), с. 39], *пудкуєм* [№ 3 (121), с. 24], *по зелененькуй* [№ 6 (40), с. 35], пор.: «*Ой нажала я копонькув вже десять*» [3, с. 130], «*Наша невістка спить у новуй комори*» [№ 1 (5), с. 20].

Давній наголошений *e в закритому складі рефлексує як [и] або лабіалізований дифтонг: *жинка* [№ 2 (90), с. 36], *жуонка* [3, с. 138], *юой* [3, с. 146], пор.: «*Його жинка лає, чом носа ни втирає*» [№ 2 (90), с. 36], «*Жуонка молода сина повіла*» [3, с. 138], «*Што юой треба дати? Кішкі, колбаскі, на колочку кашкі*» [3, с. 146]. У ненаголошеному новозакритому складі натомість відзначено монофтонг [у]: *в нашуй* [3, с. 187], *на першум* [2 (42), с. 36], пор.: «*В нашуй Любельцизни смутни дні настали*» [3, с. 187], «*Зустрічай нас, Боже, на першум порозіє, на битум гостинцю, їдучи до винцю*» [№ 2 (42), с. 36]. Цей же рефлекс можливий після м'якого приголосного: *матюнка* [№ 1 (41), с. 34], пор.: «*Моя рідна матюнка, ой вийди на гулоньку, ой вийди на гулоньку, послухай голосоньку*» [№ 1 (41), с. 34].

Відповідно до давнього *ě в наголошеній позиції представлено дифтонг, графічно переданий через сполучення літер *іє*: *на біелуй* [3, с. 111], *в лісі, по річці* [3, с. 112], *віетру* [3, с. 133], *місець* [3, с. 140], *ліето* [3, с. 146], *віек* [3, с. 158], *уміела, по сінях, невістку, міела* [3, с. 163], *обідати* [3, с. 169], *віерною* [3, с. 184], *розсіелась* [№ 3 (25), с. 18], *весіелє, зіелє* [№ 6 (40), с. 35], *железним, невіерни* [№ 1–2 (77–78), с. 45], *коліенця, поліенця, по двіє, болієв* [№ 2 (102), с. 39], *горіелка, до понеділка* [№ 1 (119), с. 13], *жміеньку, зрієзала, бієгав, поїедем* [№ 3 (121), с. 24], пор.: «*Сказав жуонці Катеринці, коб принесла обідати*» [3, с. 169], «*За сінечками, за новенькими розвивається зіелє, починається, розчинається у Гандзюлі весіелє*» [№ 6 (40), с. 35].

Цей же рефлекс *ě під наголосом передано в іменних (давніх чи нових, зумовлених граматичною аналогією) закінченнях, зокрема давального відмінка однини: *мніе* [№ 3–4 (7–8), с. 30], *тобіе* [№ 1–2 (77–78), с. 45], родового-знахідного однини: *їїе* [№ 1–2 (77–78), с. 45], пор.: «*Хто тобіе кошульку основав? Хто білів? Хто тобіе кошульку сушив? Хто тобіе їїе скотів?*» [№ 1–2 (77–78), с. 45], «*Дай мніе хліба-солі, то я заплачу, – не заплачу я тобіе – заплатім Господь*» [№ 1–2 (77–78), с. 45]. У словоформі *на порозіе* [№ 2 (42), с. 36] дифтонг виявлено і в ненаголошеній позиції, пор.: «*Зустрічай нас Боже, на першум порозіе*» [№ 2 (42), с. 36].

Зрідка фіксовано дифтонгічний рефлекс наголошеного *ě, що супроводжується депалаталізацією попереднього консонанта: *диевчина, риезва, хотиела, драпотиела* [№ 2 (102), с. 39], *на горіе* [3, с. 111], пор.: «*Я в коробці не хотиела за колишку драпотиела*» [№ 2 (102), с. 39], «*Уха-уха-ха, чом ти диевчина плоха?!*» [№ 2 (102), с. 39]. Після стверділого приголосного під наголосом можливий монофтонг [и]: *зильєчка, тисною* [№ 2 (42), с. 32], *виялі* [3, с. 133], *на гори* [3, с. 111], пор.: «*Ой, побигу я тисною норкою*» [№ 2 (42), с. 32].

Давній *ě незалежно від наголосу часто розвивається в [е], приголосні перед яким в основному зберігають історичну м'якість: *собе* [3, с. 176], *железня, лесом, освечу, девіцу* [№ 1 (5), с. 20], *летаті* [3, с. 163], *рекі* [3, с. 120], пор.: «*Ой була себе вдова на селі*», «*Я й раненько ізійду, небо й землю освечу, і село Орієшково, і село Орієшково, прекрасного молодця, прекрасного молодця, прекрасную девіцу*» [№ 1 (5), с. 20]; можлива депалаталізація консонанта: *светліцю* [№ 1 (89), с. 29], пор.: «*Збудовалі светліцю тисову*» [№ 1 (89), с. 29]. Значно частіше в позиції без наголосу трапляється монофтонг [и]: *дивчіта* [№ 2 (42), с. 36], *побигу* [№ 2 (42), с. 32], *видро* [№ 3, с. 170], *зацвиту, до винцю* [№ 2 (42), с. 32], *звинчав* [№ 3 (43), с. 32], *посичона* [№ 4 (44), с. 37], *сиделєчко* [3, с. 167], *нимецькоє* [3, с. 187], пор.: «*Ой звинчав же ти мене із чужим чужанином*» [№ 3 (43), с. 32], «*Віття годую – сильно зацвиту*» [№ 2 (42), с. 32]. Цей же рефлекс представлено ненаголошеним закінченням *-и* у формах місцевого відмінка однини іменників чоловічого та жіночого родів твердої групи: *на вигони* [№ 1 (5), с. 20], *при долини* [3, с. 177], пор.: «*Там на вигони, ходилі кони*» [№ 1 (5), с. 20]; подібно і в формі давального відмінка іменника жіночого роду твердої групи: *сваси* [№ 3 (43), с. 32], пор.: «*Як нам сира не буде, то сваси горе буде*» [№ 3 (43), с. 32]. Із-поміж

інших специфічних рефлексів давнього **ě* виявлено ненаголошений [а] після м'якого приголосного, що, очевидно, зумовлений польським впливом: *сядай* [№ 5–6 (57–58), с. 48], пор.: «*Ой сядай, ой сядай нех куонь тебе носіт*» [№ 5–6 (57–58), с. 48].

Давній **i* передано через монофтонг [і] після губних: *пісала* [3, с. 138], *тонкімі нитками* [3, с. 161], *полюбіла* [3, с. 158], *копитами*, *збіто*, *вбіто* [3, с. 173], *удовіца* [3, с. 177], *вішні* [3, с. 233], *міленький* [№ 1 (5), с. 20], *порозбівали*, *добірайся*, *пів* [№ 1–2 (77–78), с. 45], *свіні* [№ 3 (121), с. 24], пор.: «*Там у полі жито копитами збіто, пуд білою березою козаченька вбіто*» [3, с. 173], «*Ой у лузі при долини, де тиче криница, виправляла у солдати сина удовіца*» [3, с. 177] тощо, передньоязикових [д], [т]: *йді* [3, с. 111], *гвоздікі*, *ходіла* [3, с. 112], *сходіт* [3, с. 140], *маті*, *даті*, *голготаті*, *розходіся* [3, с. 146], *ізнямати*, *жаті*, *положиті* [№ 5–6 (45–46), с. 42], *вигнаті*, *позамикаті*, *пливаті*, *пурнаті*, *учиніті*, *вмочиті*, *утушиті* [№ 1–2 (77–78), с. 45], *лечатіся* [№ 2 (90), с. 36], пор.: «*Ой пуду туди, куди літом ходіла*» [3, с. 112], «*По саду ходіт, як місяць сходіт, до сієні вуошла, як зора зийшла*» [3, с. 140] тощо, передньоязикових [з], [с]: *зімна* [3, с. 112], *сівіє гусі* [3, с. 156], *мусів* [3, с. 161], *сільний* [№ 1–2 (77–78), с. 45], *тресіся*, *сідіт*, *сіротонькі* [№ 2 (90) 07 с. 36], пор.: «*Там коло проса стояла зімна роса*» [3, с. 112], «*Ой гиля, гиля сівіє гусі, ой гиля, гусі, до води*» [3, с. 156] тощо, бокового [л]: *маліна*, *ходили* [3, с. 111], *стелісе* [3, с. 112], *ліхо* [3, с. 187], *каліна*, *проклінаті* [3, с. 119], *велікая*, *виспаліся* [3, с. 125], *пуд ліпонькою* [3, с. 136], *розвеселіся* [3, с. 145], *блізенько* [3, с. 159], *похілівся* [3, с. 158], *в долину* [3, с. 170], *лісте* [3, с. 177], *заплакалі*, *затужилі* [3, с. 178], *узялі*, *вкінули* [№ 1–2 (77–78), с. 45], *гліну* [№ 2 (102), с. 39], *збраццалі*, *збудовалі* [№ 1 (89), с. 29], пор.: «*Вже ми житечко дожалі, дожалі, перепелицю злапалі, злапалі*» [3, с. 132], «*Ой ни встану, моє дитячко, ни встану, бо збудовалі светліцю тисову*» [№ 1 (89), с. 29].

Етимологічний **у* переважно представлено загальноукраїнським рефлексом [и], за винятком давніх сполук **гы*, **кы*, **хы*, які послідовно розвинулися в [г'і], [к'і], [х'і]: *гвоздікі* [3, с. 112], *рекі* [3, с. 120], *дівонькі*, *хустонькі* [3, с. 125], *кішки*, *колбаскі*, *кашки* [3, с. 146], *похілівся*, *огурочки* [3, с. 158], *вуодкі*, *виночки* [№ 1 (5), с. 20], *з могіли* [№ 3 (25), с. 18], *паскі* [№ 3 (25), с. 18], *тонкімі* [3, с. 161], *свекрухі* [№ 1–2 (47–48), с. 24], *ручки* [№ 1 (89), с. 29], *бокі*, *чарочки* [№ 2 (102), с. 39], *рогі*, *до дороги*, *опенькі* [№ 3 (121), с. 24], пор.: «*Што юой*

треба дати? Кішки, колбаскі, на колючку кашкі» [3, с. 146], *«Стоїт явор над водою, то ще й похилівся»* [3, с. 159].

Лише поодинокі приклади ілюструють специфіку рефлексії в підляському ареалі давнього **ę*. На місці переважно ненаголошеного **ę* простежено монофтонг [e], приголосний перед яким виступає у своєму депалаталізованому варіанті: *не тресіся* [№ 2 (90), с. 36], *місець* [3, с. 140], пор.: *«Маршалку, не тресіся, бо вельмі об'їсіся»* [№ 2 (90), с. 36].

Виразними прикладами відображено специфіку позиційної реалізації в підляській говірці сучасних голосних. У ненаголошеній позиції [e] може підвищувати і звужувати артикуляцію до [и], як-от: *тиче* [3, с. 177], *систра* [3, с. 167], *нима* [№ 5 (123), с. 21], *мине* [3, с. 167], *ни встану* [№ 1 (89), с. 29]. Після шиплячих перед складом із голосним переднього ряду засвідчено обниження й розширення артикуляції [e] > [a]: *пшаницю* [3, с. 141], *пшаниченьку* [№ 3 (49), с. 37], пор.: *«Роди, Боже, жито, пшаницю, всякую пшаницю»* [3, с. 141], *«Кугу-гу, жито і пшаницю, кугу-гу, всякую пшаницю»* [3, с. 149]. Активно відображено розвиток у кінці слова та перед твердим приголосним в основному наголошеного голосного [e] незалежно від його походження в [o]. У підляській говірці цей процес супроводжує збереження м'якої вимови більшості передньоязикових: *стульони, ячменьом, хмельом* [№ 2 (42), с. 36], *зельоний, сьой* [3, с. 158], *по весьолому, озьора* [3, с. 119], *вітьор* [№ 2 (3), с. 12], *зятьом* [№ 3(4), с. 20], *зильон, заплетьони* [№ 1 (41), с. 34], *будьом* [№ 5–6 (57–58), с. 48], *до сьола* [№ 3 (91), с. 37], *висьоло* [№ 2 (90), с. 36], *укіньони* [3, с. 173], пор.: *«Одозвалася доля вкрай синього озьора»* [3, с. 119], *«Ой убіти, вбіти, укіньони в жито, червоною китайкою ліченько накрито»* [3, с. 173], *«Зильон дубочок, як горабочок, на Дунай похилівся»* [№ 1 (41), с. 34], але шиплячі та вібрант у цій позиції стверділи: *скошона* [№ 2 (3), с. 12], *бероза* [№ 3 (19), с. 29], *зложони* [№ 2 (42), с. 36], *тверози, посичона, позичона* [№ 4 (44), с. 37], пор.: *«Зажурилася бідная удовонька, що й не скошона зельона добровонька»* [№ 2 (3), с. 12], *«А в нашого свата сосновая хата, а лави з берози – всі гости тверози»* [№ 4 (44), с. 37]. Натомість зафіксовано і форми зі збереженням [e] без його розвитку в [o]: *всему* [3, с. 145], *слезками* [№ 2 (3), с. 12], *слезою* [№ 5 (123), с. 21], пор.: *«Ой розходіся, розвеселіся по всему дому»* [3, с. 145], *«Умиється слезками, а утреться ручками»* [№ 2 (3), с. 12].

У позиції після м'яких приголосних, так само історично м'яких шиплячих переважно наголошений [a] може звужувати й підвищувати

артикуляцію аж до [i]: *порідочок, дивчіта* [№ 2 (42), с. 36], *прісти* [№ 6 (40), с. 35], *жіворонку, пташіта* [№ 2 (42), с. 32], *жіти* [№ 5–6 (57–58), с. 34], *зіллічко* [№ 1 (5), с. 20], пор.: «*Посадіте мого батенька край мене, нехай буде порідочок у мене*» [№ 2 (42), с. 36], «*В неділю ходила, в понеділок прісти*» [№ 6 (40), с. 35]. Виявлено приклади підвищення та звуження артикуляції [‘а] до [‘е]: *нажєлі* [3, с. 130], *узєвся* [№ 1 (5), с. 20], *дитє* [№ 3 (19), с. 29], *лєкатіся* [№ 2 (90), с. 36], *стєлісє* [3, с. 122], *дівіласє* [№ 5 (123), с. 21], пор.: «*Дєсь узєвся Іванко, як всі дивонькі розугнав, а найкраснішу собі взяв*» [№ 1 (5), с. 20], «*Будє канчучок увіватіся, сєрдєнько лєкатіся*» [№ 2 (90), с. 36]. У кількох випадках засвідчено інші результати підвищення і звуження артикуляції [‘а] – дифтонги, графічно передані через сполучення літер *ие, іє*: *звинчєлася, маршиєлок, звинчєєв* [№ 2 (90), с. 36], *в’їжджєємо* [№ 2 (90), с. 36], *стучєло, бручєло* [3, с. 112], *чієс* [№ 2 (42), с. 32], *взієв* [№ 2 (90), с. 36], *земліє* [№ 2 (42), с. 36], пор.: «*В’їжджєємо в сєло, всієм людьом вєсьоло*» [№ 2 (90), с. 36], «*Нас туп звинчєєв, ни мниго взієв*» [№ 2 (90), с. 36].

Підвищення артикуляції й посилення лабіалізації ненаголошеного [о] в підляських говірках трапляється нечасто: *буяронька* [№ 2 (90), с. 36], пор.: «*Сідіт Манєчка у кєнєць стєла, як тая буяронька*» [№ 2 (90), с. 36]. Зафіксовано навіть архаїчну форму *коваті* [3, с. 163] та гіперпоправну *дєбровонька* [№ 2 (3), с. 12], пор.: «*Зажурилася бідная удєвонька, що й не скошєна зєльєна дєбровонька*» [№ 2 (3), с. 12]. Простежено збереження ненаголошеного [о] перед складом з [а]: *з богатєї* [№ 3 (43), с. 32], *небогата* [№ 3 (49), с. 37], *богатим* [№ 3 (19), с. 29], *богача* [№ 1–2 (77–78), с. 45], пор.: «*Знати, сванєчка, знати, що з богатєї хати*» [№ 3 (43), с. 32], «*Билі у богача двє лютєє пси, котєри под стєл мїмо ходїлі*» [№ 1–2 (77–78), с. 45].

Аналізовані підляські уснопоетичні тексти засвідчують деякі відмінності супроти літературної мови й у системі консонантизму. Частково вони стосуються збереження історичної палатальності приголосних або депалаталізації консонантів. Наприклад, боковий [л’] збережено перед [є]: *хлєптаті* [№ 2 (90), с. 36], *полє* [3, с. 131], *малєнька* [№ 3 (с. 121), с. 24], *сидєлєчко* [3, с. 167], *дє далєкєї* [№ 6 (40), с. 35], *далєко* [№ 1 (41), с. 34], пор.: «*Ой, ратаю, ратаю, чєм так рано в полє йдєш*» [3, с. 131], «*Ступай, конїку, ширєко, дє мєго тєстєнька далєко*» [№ 1 (41), с. 34]. Частково зберігають історичну м’якість шиплячі: *дивчіта* [№ 2 (42), с. 36], *жіворонку, пташіта* [№ 2 (42), с. 32], *жіти* [№ 5–6 (57–58), с. 34], *нажєлі* [3, с. 130], *чієс* [№ 2 (42), с. 32],

пор.: «*Ой, ти жіворонку, раняя пташенько*» [№ 2 (42), с. 32]. Натомість у кінці іменних основ перед флексіями ілюстровано депалаталізацію шиплячих: *очи* [3, с. 125], *розкоши, ночи* [3, с. 163], пор.: «*Ой не зажила млада невістка у свієкорка розкоши*» [3, с. 163], «*Ой коб я міела крилья, то ще й сокола очи, полетіела б до руодной матулі серед темной ночи*» [3, с. 163]. Виявлено інший, аніж у літературній мові, рефлекс депалаталізації губного перед рефлексом **ε*: *шум'ят* [3, с. 158], пор.: «*Шум'ят верби коло греблі, што я насадила*» [3, с. 158]. Наслідки ствердіння вібранта [р'] відбито не тільки перед рефlekсами **ε* на зразок *ричкою* [3, с. 121], *на озери, на горие* [3, с. 111], *на двори* [3, с. 170], пор.: «*Понад ричкою, понад бистрою, там дивчина ходила*» [3, с. 121], «*Ой там на двори новий, новий колодязь і відро*» [3, с. 170], але й перед іншими голосними, як-от: *кудравая* [3, с. 119], *господара, добри* [3, с. 133], *зора* [3, с. 140], *гороваті, прала* [3, с. 164], *обтрасати* [3, с. 233], *комори* [№ 1 (5), с. 20], *краче* [№ 3 (19), с. 29], *рабеньки* [№ 1 (41), с. 34], *зобрацалі* [№ 1 (89), с. 29], *кучерава* [№ 2 (90), с. 36], *драпотіела* [№ 2 (102), с. 39], *вечерати* [№ 2 (3) с. 12], пор.: «*До сієні вуошла, як зора зийшла*» [3, с. 140], «*За богатим сином батько й мати плаче, а за сиротою чорни ворон краче*» [№ 3 (19), с. 29]. Спостережено ствердіння свистячого [ц'] у лексемах *осталец, постадницю, танец* [№ 5–6 (57–58), с. 48], *криница, удовіца* [3, с. 177], пор.: «*Мій сноп воевода ходит коло города, мій сноп осталец поведе постадницю в танец*» [№ 5–6 (57–58), с. 48], «*Ой у лузі при долини, де тиче криница, виправляла у солдати сина удовіца*» [3, с. 177], і навпаки, відзначено збереження м'якості [ц']: *сонце* [№ 3–4 (7–8), с. 30], пор.: «*Мніє матенька напрала, братовая основала, а другая виткала, мніє лебеді білілі, в ясне сонце сушили*» [№ 3–4 (7–8), с. 30].

Простежено втрату кінцевого [й], зокрема у флексіях прикметників чоловічого роду: *ясни* [№ 3–4 (7–8), с. 30], *чорни* [№ 3 (19), с. 29], пор.: «*За богатим сином батько й мати плаче, а за сиротою чорни ворон краче*» [№ 3 (19), с. 29]; на межі префікса та кореня в дієсловах: *пуду* [3, с. 112], *вуошла* [3, с. 140], пор.: «*Ой пуду туди, куди ліетом ходила*» [3, с. 112].

Звукова структура багатьох словоформ засвідчує результати комбінаторних фонетичних змін. Наприклад, займенник *што* та підрядний сполучник *што* фонетично розвинулися з праслов'янського **сьто* внаслідок регресивної дисиміляції за способом творення, пор.: «*Ой што там рано стучиело, бручиело*» [3, с. 112], «*А вже тая слава по всьом городочку, што дівчина козакові вишила сорочку*» [3, с. 161],

«Вони заплакали, а ще й затужили, што ж ми хлопці, хлопці молодіє, в царя заслужили» [3, с. 178]. Специфіка звукового оформлення дієслова *витопче* пов'язана з праслов'янською формою **dьbьtati*, у якій засвідчено асиміляцію за глухістю в групі [бт] > [пт] після занепаду слабкого редукованого, пор.: «Не пусти Іванка молодця, бо вуон найде з боярами і видопче виноград кониками» [№ 3 (43), с. 32]. Звукове оформлення лексеми *найнижше* відображає регресивну суміжну асиміляцію за способом творення у групі [зш] > [жш]; у випадку *найвижше* після подібної асиміляції [сш] > [ш:] відбулася регресивна дисиміляція за глухістю [ш:] > [жш], пор.: «Посадіте мою матюнку найвижше, поклонюся я матюнци найнижше» [№ 2 (42), с. 36]. Відзначено прогресивну контактну асиміляцію за способом творення [мй] > [мн']: *мняса* [№ 2 (90), с. 36], пор.: «Старша дружечка ласа, украла кусок мняса» [№ 2 (90), с. 36]; регресивну контактну асиміляцію за способом творення [чк] > [шк]: *яблушко* [№ 2 (42), с. 32], пор.: «Сильно зацвиту – яблушко зроджу, рано, нам рано, раненько. Яблушко зроджу червонобоке, рано, нам рано, раненько» [№ 2 (42), с. 32].

Простежено збереження без наслідків дисиміляції консонантної групи [чн], яка з'явилася внаслідок занепаду редукованих: *ручник* [№ 2 (42), с. 36], пор.: «Сльоза сльозу побиває, білим ручничком обтирає. Той ручничок білісінький, од сльозок мокрісінький» [№ 2 (42), с. 36]. Відзначено збереження фрикативного [з]: *завеніли* [№ 3 (49), с. 37], *гузік* [№ 3 (121), с. 24], пор.: «Завенілі сіни, завенілі сіни як перездвієни сілі» [№ 3 (49), с. 37], «Ти – гузік, я петелька, ти доросли, я маленька» [№ 3 (121), с. 24]. Давні форми *мідьвідь* [№ 1–2 (47–48), с. 24], *медвідь* [№ 2 (90), с. 36] засвідчують відсутність наслідків метатези, пор.: «Ой, там в полю мідьвідь гукає, не їдь, Гандзюлю, – свекруха лихая! Я медьвідьови солонину кину, а я свекруху кулаком у спину!» [№ 1–2 (47–48), с. 24], «Ой там за лісом медвідь брикає» [№ 2 (90), с. 36].

Появу протетичного приголосного [г] спостережено у словоформах *горане* [3, с. 188], *ганьоли, од говса, гочками* [№ 2 (42), с. 36], *гулоньку* [№ 1 (41), с. 34], *на гуліцю* [№ 3–4 (7–8), с. 30], *гобори* [№ 1–2 (47–48), с. 24], *годчини* [№ 3 (49), с. 37], пор.: «А ми як заїхалі – поле не горане» [3, с. 188], «Ворони кони до стаєнки, полови воли до гобори» [№ 1–2 (47–48), с. 24]. Натомість відсутність протези констатовано у формах *орішку* [3, с. 168], *он* [3, с. 122], *оконце* [№ 2 (42), с. 36], *окенко* [3, с. 115], *остру* [№ 3 (49), с. 37], *огня* [№ 1–2 (77–78) с. 45], *огняная* [№ 2 (102), с. 39], пор.: «Ой, возьму я остру косу шианиченьку

скошу, і так і свого міленького людьми перепрошу» [№ 3 (49), с. 37], «А хоть я без Бога всьо море спуцу, пекельнаго огня я не утушу» [№ 1–2 (77–78) с. 45].

Давні дифтонгічні сполуки **or*, **ol*, **el*, **er* у позиції перед приголосним мають відмінні від літературної української мови рефлексії у словоформах *сребра* [№ 1–2 (77–78), с. 45], *зьребця* [№ 5–6 (57–58), с. 48], *здрова* [№ 5–6 (57–58) с. 48], *млода* [№ 2 (90), с. 36], *злоти* [№ 5–6 (57–58), с. 48], де відчутно вплив польської фонетичної системи, пор. *srebro*, *źrebiec*, *zdrowa*, *młoda*, *złoty*. У випадку *слонце* [3, с. 129] представлено зумовлений польським впливом рефлекс давнього складотворного бокового, пор. польське *stonce*.

Виявлено також наслідки апокопи: *тра* [№ 4 (50), с. 35], *нех* [№ 5–6 (57–58), с. 48], пор.: «Тоди, свахо, тра збудити не як півень крикне, но пастух» [№ 4 (50), с. 35], «Ой сядай, ой сядай, нех куонь тебе носім» [№ 5–6 (57–58), с. 48] тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проаналізовані явища фонетичного рівня дозволяють кваліфікувати підляські говірки як архаїчні північноукраїнські. Фольклорний матеріал в опрацьованих працях подано зі збереженням говіркових особливостей, принаймні на фонетичному рівні, тому вони можуть слугувати надійним джерелом інформації для подальших досліджень.

Джерела та література

1. Аркушин Г. Л. Голоси з Підляшшя (Тексти) / Г. Л. Аркушин. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 535 с.
2. Бевзенко С. П. Українська діалектологія / С. П. Бевзенко. – К. : Вища шк., 1980. – 248 с.
3. Кравчук Н. В. На Підляшші – пісні наші (проблеми регіональної специфіки та національної ідентичності) : монографія / Н. В. Кравчук. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2012. – 280 с.
4. Лесів М. Українські говірки Польщі / М. Лесів. – Варшава : Укр. архів, 1997. – 492 с.

Грицевич Юрий. Фонетические особенности подляшских говоров в записях местного фольклора. Статус подляшских говоров (Республика Польша) до сих пор вызывает дискуссии среди языковедов, хотя лингвистическое изучение Подляшья начали еще в середине XIX в., а принадлежность местных архаических говоров к украинскому диалектному пространству очевидна для всех незаангажированных учёных. Ценный материал для диалектологических исследований представляют собой местные устнопоэтические тексты, засвидетельствованные в многочисленных фольклорных сборниках. Для этого важно, чтобы фиксация такого фактажа предусматривала обязательное последователь-

ное сохранение особенностей народной речи на всех языковых уровнях. В большинстве случаев составители подобных изданий это требование сдержали.

Рассматриваемые в статье фольклорные материалы с Подляшья полно и системно отражают фонетику архаического подляшского говора, в частности воспроизводят специфику рефлексация древних и позиционные варианты современных гласных, особенности депалатализации согласных, различия в частотности употребления отдельных согласных, а также последствия позиционных и нерегулярных звуковых изменений. Большинство прокомментированных фонетических явлений – собственно украинские инновации, ареал которых охватывает все северные украинские диалекты.

Ключевые слова: подляшские говоры, гласные фонемы, дифтонги, монофтонги, позиционные варианты гласных, согласные фонемы.

Hrytsevych Yuriy. Phonetic Peculiarities of Podlasie Patois in the Records of Local Folklore. The status of Podlasie patois is still considered to be a disputable question, though the linguistic study of Podlasie started in the middle of 19th century and the relationship of the local archaic patois (the Republic of Poland) to the Ukrainian dialectal space is obvious for all the unbiased scientists. Numerous folklore collections of local oral-poetic texts present a valuable material for dialectological researches. The obligatory consistent preservation of the national language on its every level is important. In most cases the compilers of such publications meet this requirement.

The analyzed folklore materials from Podlasie reflect the phonetics of the archaic Podlyashshya patois completely and systematically. They display the reflection of ancient and positional variants of modern vowels, the peculiarities of the depalatalization of the consonants, differences in the frequency of some consonants usage and the consequences of the positional and irregular sound alterations. Most of these phonetic phenomena are specific Ukrainian innovations which are characteristic of all the northern-Ukrainian dialects.

Key words: Podlasie patois, vowel phonemes, diphthongs, monophthongs, positional variants of the vowels, consonant phonemes.

УДК 811.161.2.'37

Ніна Данилюк

МЕТАФОРА В УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНОПІСЕННИХ ТЕКСТАХ

У статті розглянуто семантику та структуру метафори як важливої образотворчої одиниці в системі фольклорних тропів із переносним значенням, ви-